

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені І.І. МЕЧНИКОВА

На правах рукопису

Матвєєва Тетяна Петрівна

***Метафора як виразник стилю
М.М.Коцюбинського***

Спеціальність 10.02.01 - українська мова

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Одеса - 1996

811.161.2

АВ 36.697

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Ізмаїльському державному
інституті

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00553720 (M)

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор

ДРОЗДОВСЬКИЙ Володимир Петрович

Офіційні опоненти:

– доктор філологічних наук, професор ГОРПИНІЧ Володимир
Олександрович;

– кандидат філологічних наук, доцент СЕМЕНЕНКО Лариса
Анатоліївна

Провідна організація – Херсонський державний педагогічний
інститут

Захист дисертації відбудеться " 6 " березня 1997 р.
о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради з філологіч-
них наук, шифр К.05.01.12 в Одеському державному університеті
/270058, м. Одеса, Французький бульвар, 24/26, ауд. 130/.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Одесь-
кого державного університету.

Автореферат розіслано "16" січня 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

ТХОР Н.М.

Огляд практичних втілень ключових стилістичних знань і напрямків стилістичних досліджень пересвідчує в тому, що протягом останніх десятиліть у центрі уваги дослідників мови і стилю письменника стає орієнтація на справжній стилістичний аналіз: у єдності змісту і форми, структури і функції, логічного і психологічного, емоціонального й раціонального. На шляху реалізації такого підходу до аналізу стилю принципового значення набуває вивчення з позицій цілісності і комплексності такого істотного композиційно-мовленнєвого компонента художнього твору, як метафора. Марки нахил до підвищеної повторюваності і семантичної активності, метафора найбільш повно і глибоко виражає особливості творчої індивідуальності письменника, є суттєвим елементом його стилю. Вчення про метафору має довгу історію, однак інтерес до неї не пригасає і сьогодні. Багатоманітність творчих шукань і концепцій стосовно неї засвідчуємо в працях Н. Д. Арутюнової, М.М.Зовк, С.С.Гусева, К.К.Жоль, О.О.Тараненка, В.М.Телії та ін.

Актуальність дослідження зумовлена увагою до проблеми вивчення індивідуального стилю письменника, що спричиняє пошуки тих засобів і прийомів, які сприяють якнайповнішому пізнанню ідейно-художнього змісту твору, допомагають виявити духовний світ епохи й автора, досягнути діалектику письменника і персонажів, а отже, ґрунтовніше дослідити стиль.

Мета дисертації – цілісний і комплексний аналіз метафоричної системи в творчості М.М.Коцюбинського. Досягнення сформульованої мети передбачає вирішення завдань, пов'язаних з виявленням в усьому спектрі художнього мовлення творів М.Коцюбинського засад метафоризації, визначенням її ключових слів та семантичних полів, вивченням життя слів-образів у динаміці і діалектиці індивідуального художньо-образного смислотворення, що дозволить по-новому підійти до проблеми імпресіонізму М.М.Коцюбинського.

Об'єктом дослідження обрано художню спадщину М.М.Коцюбинського, предметом – метафору письменника.

Матеріал дослідження складають 43 твори М.М.Коцюбинського. З названої кількості творів виписано 5000 найвиразніших метафоризованих слів і словосполучень разом з художньо-образним конкретизуючим мовленнєвим оточенням, вирізнено 3000 найбільш чітких слововживань у спектрі ключових метафоричних семантичних полів. В

окремих випадках вам допомагало звернення до рукописної спадщини і матеріалів власної бібліотеки письменника.

Методика дослідження підпорядкована основним завданням і має комплексний характер. Основним методом обрано спектральний аналіз стилю письменника з позицій цілісності і комплексності. У роботі застосовано також описовий, семантико-логічний методи, а також елементи кількісного та контекстуально-ситуативного методів.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній вперше розглядаються зметафоризовані повторювані ключові слова і вислови в усій творчій спадщині Коцюбинського з дотриманням принципу хронологізму і наступності, виявлено лейтмотивні метафорично-семантичні суб"ективовані поля, що підтверджують думку про необхідність сприймати всі твори Коцюбинського з позицій цілісності, вловлювати в них глибинний індивідуально-художній контекстуальний підтекст; здійснена спроба схарактеризувати стиль письменника на основі метафоризованої і системної художньо-образної конкретизації; вперше укладено своєрідний метафоричний словник письменника, що створює можливість наочно збагнути його стиль в діалектиці становлення.

Теоретичне значення проведеного дослідження полягає в розробці актуальних для лінгвостилістики принципів вивчення індивідуального стилю письменника з позицій цілісності і комплексності на основі метафоризованої і системної художньо-образної конкретизації, в розширенні і збагаченні підходів до розуміння суб"ективованої ідейно-художньої семантики, в утвердженні нового рівня й окресленні нового аспекту дослідження індивідуально-художнього мовлення.

Практичне значення роботи полягає в тому, що дані дисертації сприятимуть становленню так званої динамічної семасіології, допоможуть поглибленому прочитанню як окремих творів, так і всієї творчої спадщини М.Коцюбинського. До матеріалів дослідження можна звернутися при викладанні вузівських курсів з лексикології, лінгвістичного аналізу тексту, при читанні спецкурсів, підготовці курсових та дипломних робіт, у шкільному курсі вивчення мови. Словник ключових метафоризованих слів може прислужитися при укладанні словника мови М.Коцюбинського.

На захист виносяться такі положення:

1. Свій образ автора та його мовленнєву структуру М.Коцюбинський виражає особливо повно й концептуально в комплексі засобів і прийомів метафоризації.

2. В творчості Коцюбинського метафора є одним з основних композиційно-мовленнєвих елементів, з яким пов'язані найважливіші ключові художньо-образні та ідейно-тематичні лінії і лейтмотиви всього письменницького доробку.

3. Ключові метафоричні слова-образи у їх мовленнєвому оточенні дозволяють поглянути на весь спектр метафоризованих конструкцій як на одне масштабне складне синтаксичне ціле, побудоване значною мірою за законами періодичного мовлення.

4. З допомогою метафоризації та інакомовлення письменник органічно поєднав поверхневий белетристичний зміст у межах кожного твору з глибинним, підтекстовим змістом на рівні контексту всієї творчої спадщини.

5. Свій образ автора та його мовленнєву структуру Коцюбинський починає виявляти ще з першого твору.

6. Своєю всеосяжною і глибокою метафоризацією навколишнього світу, що перебувала у згоді з поезією Т.Г.Шевченка та з багатьма жанрами народно-поетичної творчості, автор досяг адекватності зображуваної дійсності.

Апробація роботи. Основні положення дисертації обговорювалися на кафедрах української мови Ізмаїльського педагогічного інституту та Одеського державного університету ім. І.І.Мечникова. Результати дослідження повідомлялись на республіканській конференції "Проблеми вивчення наукової і художньої спадщини Г.С.Сковороди" /Харків, 1992/, на міжвузівських наукових конференціях "Творча спадщина М.М.Коцюбинського і сучасний літературний процес" /Одеса, 1989/, "Т.Г.Шевченко і Переяславщина" /Переяслав-Хмельницький, 1990/, "Класична педагогіка і філологія в світлі сучасних завдань шкільної і вузівської словесності" /Одеса, 1993/ та Обласній науково-методичній конференції, присвяченій 125-річчю з дня народження М.М.Коцюбинського /Чернігів, 1989/.

Окремі фрагменти дисертації використовувалися при викладанні вузівського курсу "Сучасна українська літературна мо-

ва", в спецкурсах та шкільній практиці. Матеріал дисертаційного дослідження засвідчується в 9 публікаціях.

Структура роботи. Матеріал дисертації, її мета та основні положення, що виносяться на захист, зумовили структуру і зміст роботи. Вона складається зі вступу й чотирьох розділів з окремими підрозділами, висновків, списку використаної літератури та додатка - "Словник ключових метафоричних слів-образів".

Зміст роботи.

У "Вступі" обґрунтовується вибір теми, її актуальність, формулюється мета і завдання дослідження, розкривається наукова новизна дисертації, її теоретичне і практичне значення, характеризуються матеріали і методи дослідження.

У першому розділі дисертації - "З історії вивчення стилю М.М.Коцюбинського, метафори і метафоризації в його творах" - з'ясовуються основні напрямки вивчення стилю Коцюбинського, здійснюється невеликий екскурс в історію дослідження метафори в творчості письменника. Подібний дослідницький аспект виправданий тим, що різноаспектний "принцип насичення" завжди допомагає вийти на новий виток знань, а це веде до змін у попередніх класифікаціях, ускладнює попереднє теоретичне узагальнення, примножує знання про пізнавані об'єкти дослідження, дає нові можливості для їх практичного застосування, а отже, й для розширення кола нових спостережень /З.М.Русанівський, 1988/.

Аналіз існуючої наукової літератури з коцюбинськознавства засвідчує, що творча спадщина письменника опрацьована широко і багатоаспектно. На сьогодні маємо чимало літературознавчих розвідок, в яких досліджувались питання про життєвий і творчий шлях письменника, його суспільно-політичні погляди, особливості його творчого методу і стилю. Значний внесок у розроблення цих питань зробили М.С.Грицюта /1961/, П.Й.Колесник /1964/, Н.Л.Калениченко /1959; 1967; 1984/, М.Коцюбинська /1959/, З.Х.Коцюбинська-Сфименко /1955; 1959/, М.О.Костенко /1969/, Ю.Б.Кузнецов /1989/, А.В.Недзвідський /1962/, Н.С.Над'ярних /1960/, М.М.Потупейко /1964/, Ф.А.Приходько /1965/, П.П.Хропко /1958/, В.З.Фащенко /1963/ та ін. Досить ґрунтовно досліджено питання щодо зв'язків твор-

часті М.Коцюбинського з фольклором і творчістю інших письменників в працях М.С.Грицута /1958/, В.Я.Звизначковського /1987/, В.В.Фашенка /1961/, П.Филиповича /1926/, Т.К.Чорної /1957/. Особливо ж широко названий аспект висвітлено в матеріалах наукових збірників і конференцій, що різного часу присвячувались творчості митця. Коцюбинський і Стефаник, Коцюбинський і Б.Грінченко, Коцюбинський і Райніс - ось далеко не повний спектр таких розвідок.

Лінгвістичні дослідження творчості М.Коцюбинського також характеризуються різносторонністю. Чимало зробив для вивчення комплексу лінгвістичних одиниць в художньому мовленні письменника І.К.Білодід /1986/. Вивченню питання про лексичну синоніміку в художніх творах М.Коцюбинського присвятив свою кандидатську дисертацію Л.С.Паламарчук /1957/. Простежено питання про ідіоматичні вислови в творах Коцюбинського /М.М.Богдан 1956/, порівняльні конструкції /Г.Я.Доженко 1969/, безособові речення /С.Д.Брмакова 1963/, відокремлені члени речення /Д.Т.Кроть 1959/, надфразні єдності /О.С.Пивоваров 1958/ тощо.

Досліджувалось і питання стилю, про що засвідчують лінгвостилістичні праці К.Д.Дорошенка /1964/, В.П.Дроздовського /1984/, Л.Д.Іванова /1960/, В.І.Масальського /1965/ та ін. В результаті аналізу праць названих авторів виявлено: дослідження стилю письменника здійснювалось з різних позицій, під різними кутами зору, що зумовлено відсутністю в стилістиці художньої літератури єдиних методів лінгвостилістичного аналізу індивідуально-художнього стилю, хоча пошуки найбільш ефективних засобів і критеріїв такого аналізу ведуться з початку ХІХ ст. Більшість лінгвостилістичних досліджень творів М.Коцюбинського спрямовано на функціонально-стилістичне витлумачення мовних явищ, які є характерними для художнього мовлення письменника і становлять стилістичне ядро його творчості. Осібно місце в числі лінгвостилістичних праць займає дослідження стилю М.Коцюбинського, здійснене В.П.Дроздовським /1984/, який у галузі аналізу стилю художнього твору керується ідеями Л.В.Щерби, В.В.Виноградова, Г.О.Винокура, О.М.Пешковського, Б.О.Ларіна, Т.С.Грицутенка, М.П.Кожини, М.О.Рудякова, Л.О.Новикова та інших, чиї

праці спрямовують нас на перехід від вивчення ізольованих мовних явищ до освоєння цілісних художніх структур, скеровують до багатоаспектної проблеми вивчення життя слова в художньому творі, до проблеми художнього перетворення слова та якнайглибшого розуміння суб"єктивованої ідейно-художньої семантики.

Дослідження стилю М.Коцюбинського вченими-літературознавцями пов"язується перш за все з творчим методом, яким користувався письменник. При цьому велика увага приділяється питанню про його зображальні принципи, зокрема про імпресіоністичність його творчої манери. Помічено, що в розв"язанні цього проблемного питання імпресіонізм письменника то повністю заперечувався, то визначався як частковий елемент, то стверджувався як основна, визначальна ознака стилю М.Коцюбинського. Вагоме місце серед літературознавчих досліджень питань стилю М.Коцюбинського займають фундаментальні праці П.Й.Колесника /1964/, Н.Л.Калениченко /1959/, Ю.Б.Кузнецова /1989/.

Питання про метафору М.Коцюбинського в науковій літературі про творчість митця також не є новим. Воно порушувалось в працях М.С.Грицюти /1961/, Н.Л.Калениченко /1959/, М.Коцюбинської /1960/, П.Й.Колесника /1964/, В.І.Масальського /1965/. Результати досліджень в більшості випадків є чіткими і незаперечними. Разом з тим умотивованим буде висновок про те, що на сьогодні в нашому розпорядженні лише дуже загальні відомості про ту чи іншу сторону процесу метафоризації в творчій спадщині письменника, тому що дослідження процесу метафоризації здійснювалось або принагідно, у зв"язку з вивченням художньої майстерності письменника, про що засвідчують праці названих дослідників, або лише в окремих творах, як це ми бачимо в роботах Ю.О.Арепенкова, М.М.Скиби /1987/, Л.В.Бублейник /1988/, В.І.Вовк /1986/, З.П.Ковальова /1979/ та ін. Цілісного і комплексного підходу до вивчення метафоричної системи М.Коцюбинського, подібного до того, який здійснюється в нашій роботі, ще не було, як і не було до цього часу спроби спеціального дослідження стилю М.Коцюбинського з позицій метафоризації. Потреба ж у цьому величезна. По-перше, вона зумовлюється високим ступенем насиченості текстів письменника різноманітної метафо-

рою; по-друге, своєрідністю метафоричного процесу; по-третє, специфікою самого феномена метафори, яка є "універсальним знаряддям мислення і пізнання дійсності", а в художньому мовленні бере участь у створенні індивідуально-художнього світу письменника, відображає особливості його творчої індивідуальності і, ясна річ, допомагає виявленню та характеристиці його стилю.

У другому розділі - "Семантичні і функціональні особливості різноструктурної метафори М.Кочубинського" - з позицій цілісності і комплексності стверджується, що метафора Кочубинського, як правило, безпосередньо зв'язана і спирається на основні номінативні значення слів, які належать до конкретно-предметної лексики. Метафоричне словоперетворення відбувається на базі загальнонародних асоціацій, близьких для сприймання простям людом. Зокрема, метафоричного зсуву в більшості випадків зазнають слова на позначення різноманітних предметів побуту, явищ природи, назв рослин. Особливо багатю є метафоризація в спектрі лексико-семантичного поля, пов'язаного з природю. При цьому помічено, що природа у Кочубинського - олюднена жива істота. Олюднений світ природи взаємодіє з людиною, входить у сферу людських відношень, що надає художньому мовленню глибокого ліризму і філософського звучання, наприклад: "Семен лежав горілиць, звертаючись зі своїми питаннями до неба, а воно, холодне та темне, байдуже блимало у відповідь на ті гарячі питання бідного наймита" і т. д.

У плані підтекстового авторського бачення великої уваги заслуговують метафоричні структури, в яких на об'єктивно-мовні, конкретно-побутові значення опорних слів чітко проступає нашарування індивідуально-авторських смислів. Внаслідок цього вони набувають об'ємного художньо-образного підтекстового значення, стають семантично багатомірними, в значній своїй частині символічними. Більшість із них, характеризуючись смисловою узагальненістю і алегоричністю, відзначаються соціальною намагніченістю в межах наскрізних ідейно-тематичних ліній. Число і об'ємність таких індивідуально-авторських висловлювань збільшується в

процесі ідейно-художнього зростання автора, особливо в творах останнього десятиліття.

Найбільш вживаними семантичними типами метафори в творчості Коцюбинського є: 1. Метафоричні конструкції, в яких на місці іменника, що є назвою істоти, виступає іменник, що є назвою неістоти /"сполохана річка", "сміялась царинка"/. 2. Структури, в яких на місці іменника, що позначає назву неістоти однієї семантичної групи, виступає також іменник категорії назв неістот, але іншої семантичної групи /"парус сонця", "світло витече"/.

Семантичну структуру більшості метафоричних конструкцій обох лексико-семантичних типів становлять перехідні дієслова зі значенням конкретної дії /переважно фізичної/ та неперехідні, що позначають стан, зміни стану, розвиток ознаки, рух у просторі, зовнішні прояви психічних процесів, звучання /"човни тікали", "сміх танцює", "мак спочиває"/.

Надзвичайно багатими за своєю семантикою є метафоричні конструкції, в яких завдяки синестетичному вживанню прикметників поєднуються ознаки слухові, зорові, дотикові, властивості фізичної і психічної сфер /"сірий дзвін коріння", "матовий голос"/. Винятково місткими соціально-оцінними одиницями в прикметникових конструкціях виступають кольорові лексеми "чорний", "червоний". Набуваючи символічного значення, вони відіграють велику роль у створенні алегоричного підтексту, виступають мовленнєвою формою вираження світоглядних позицій автора.

Іменникові метафоричні образи, що являють собою генитивні конструкції, відзначаючись виразною індивідуально-авторською новизною, здебільшого виражають зовнішню подібність ознак предметів і явищ, різноманітні вияви процесів і явищ фізіологічної, психічної, інтелектуальної сфери, соціально-оцінні значення /"шерсть ячменів", "регіт грому", "сум сонця"/.

Істотною ознакою семантики багатьох метафоричних сполук є оксиморонність їх смислової структури, що має особливу вагу в психологізації й актуалізації ідейно-семантичної сторони висловлювання. Так, метафоричний вислів "цвіт смерті", вирізняючись незвичністю семантики, а отже, й ху-

дожньо-образною індивідуально-авторською своєрідністю, не тільки уявляє образно-емоційне звучання уривку, а й разом з алегоричним образом агави та висловом "цвіт агави" втілює найглибші роздуми письменника про власну творчість. Асоціювавши останні твори й погляди з цвітом агави - цвітом смерті, Коцюбинський повів далі думку, висловлену ще в епізоді новели "Невідомий": творчість - це та "нитка", що єднає смерть з життям.

Розгляд семантичних типів метафори доповнюється аналізом семантики опорних ключових метафоричних словоформ. Взявши до уваги такі фактори, як повторюваність, необхідність, концептуальність та образну значущість, автор роботи доводить, що в спектрі метафоричних структур опорними і ключовими є слова-символи: земля, сонце, небо, хмари, вітер, море, світло, світ, дорога, душа, серце, очі, руки, права, слово, праця, обов'язок, сірий, червоний, чорний тощо. Вживаючись у різних художньо-образних мовленнєвих контекстах, вони відіграють визначальну роль в організації структурно-семантичної єдності творів письменника, безпосередньо пов'язані з ідейно-тематичним спрямуванням твору, очолюють тематичні лінії в творчості письменника, розкривають образ автора і його ідейно-естетичні засади. Семантика їх реалізується на підтекстовому рівні в контексті всієї літературно-художньої спадщини.

У третьому розділі - "Структурні типи метафори та синтаксичні особливості їх реалізації" - доводиться, що семантичне багатство й оригінальність метафор, незвичайність і різноспрямованість асоціацій набирають вияву в неабиякій кількості різноманітних структурних моделей, у специфіці їх синтаксичної будови та функціонування.

Найпоширенішими з них є: дієслівні конструкції; атрибутивно-іменні; генітивні словосполучення; конструкції з непоширеною і поширеною прикладкою.

Кожна з названих моделей має свої різновиди, свої особливості функціонування. Так, серед конструкцій зі зметафоризованими дієслівними словоформами досить часто вживаними є: 1. Метафоричні предикативні структури /"В чорному небі кліпала зорі"/. 2. Дієслівні конструкції, в яких зметафоризована дієслівна словоформа у граматично незалежному ви-

ванні поєднується з граматично залежним іменником у формі непрямого відмінка /"сині дзвіночки сіяли холод на трава"/. 3. Конструкції з орудним відмінком, які виступають засобом оживлення мертвої метафори /"Гречка поплила білим пінистим шумом". 4. Метафоричні структури із граматично залежним дієприслівником чи дієприслівниковим зворотом. При цьому спостерігаються різні варіанти співвідношення дієслова-присудка і звороту: а/ дієслово-присудок являє собою метафору, а дієприслівниковий зворот виступає в прямому значенні /"Ніжно дзвеніла над ним хвоя смерек, змішавшись з шумом ріки"/; б/ дієслово в прямому значенні в ролі присудка співвідноситься з метафорою в дієприслівниковому звороті /"Перескочив окіп, скупавшись в материнці і полинах..."/; в/ дієслово-присудок і дієприслівниковий зворот містять у собі метафору /"вітер, пролітаючи далі, старанно вичісував трава на подонині"/.

Атрибутивно-іменні метафоричні конструкції також розпадаються на кілька різновидів. В більшості випадків - це сполучення зметафоризованих граматично залежних прикметників із означуваними іменниками /"жадна земля", "сумна трембіта"/. Досить поширеними є конструкції зі зметафоризованими відокремленими прикметниками, дієприкметниками, дієприкметниковими та прикметниковими зворотами /"там вітер віє в міжгір'ях, напоєний дροком і полинами"/. У складі атрибутивно-іменних метафор часто зустрічаються й такі, в яких у переносному метафоричному значенні виступають конструкції, що являють собою підрядні означальні речення /"Я був наче п'яний од духу дикого полину, що залляв скелі і напоїв повітря своїм диханням"/. Генітивні конструкції функціонують, як правило, в двочленних словосполученнях, але часто можуть ускладнюватися метафоричним означенням-епітетом та рядом однорідних словоформ /"сіяня дрімота просторів"; "тихе дихання води й очерету"; "свято і радість живого тіла"/.

Метафоричні конструкції з прикладкою функціонують у двох різновидах: 1. Конструкції, в яких прикладка приєднується до базової словоформи метафоричного вислову безпосередньо /"чорний павук - турбота"/. 2. Конструкції із

займенниковими словами: той, та, те, ті; цей, ця, це, ці /"Хвилює на сонці нава, та божа постіль"/.

Метафоричні образи виявляють себе не лише у двочленних і тричленних метафоричних структурах, але й у складі багатокomпонентних конструкцій, де метафоричні структури виступають не ізольовано від найближчого словесного оточення, а взаємодіють з ним, утворюючи складні метафоричні висловлювання, в яких простежуються переплетення простих переносних ознак з дуже ускладненими, злиття прямих і переносних значень, об'єднання зображально-описових, оцінних і психологічних характеристик та ознак. Показовими щодо нього є передусім конструкції, в яких іменна метафора узгоджується і взаємодіє з дієслівною, а також метафоричні структури, в яких метафора, підпорядковуючи собі більш широкий контекст, накладається на порівняння. Об'єднані за змістом, вони сприймаються як єдине ціле, що дає надзвичайно яскравий образ зображуваного /"сміх сипавсь їй із горла, як лісові горіхи у кришталеву вазу"/. Понад те, дуже часто вживаними в творчості письменника є конструкції, в яких метафора головного речення взаємодіє з метафорою в підрядному означальному реченні, утворюючи складний метафоричний вислів, та конструкції, які являють собою метафоричний ланцюг однорідних членів речення /"Зона не могла здержати сміху, непереможного, п'яного, що клеkotів у грудях і лиш як піну викидав окремі слова"/.

Взаємодія і взаємозв'язок метафор у творах Коцюбинського є поширеним явищем і в межах складних синтаксичних конструкцій, абзаців і цілих розділів. Внаслідок цього складаються тексти, де переважає непрямий спосіб зображення дійсності, де метафори є не окремими вкрапленнями, а утворюють суцільний метафоричний контекст з суцільною метафоричною тональністю. Своєрідною ознакою таких структур є також поєднання в них метафор і слів, вжитих у прямому значенні. Отже, зображуючи різні відтінки дійсності, Коцюбинський дозволяв собі суміщати й різні принципи - прямий і непрямий.

У четвертому розділі - "Стиль Коцюбинського в спектрі метафоричних ресурсів з позицій цілісності і діалекти-

ки становлення" - особливості індивідуально-художнього мовлення Коцюбинського на рівні метафоричності розглядаються не на невеликих контактних сегментах тексту, як це робилося в попередніх розділах, а на основі висвітлення дистантних асоціативно-сміслових зв'язків з позицій усієї творчої спадщини і діалектики становлення стилю письменника. За такого підходу все, проаналізоване раніше, злилось в єдиний образ автора, який, використовуючи всі потенційні можливості мови і мовлення, органічно поєднав процес образотворення зі смислотворенням, щоб відтворити свій час, виразити себе і свій ідеал.

З позицій підтексту всієї творчості письменника в роботі доводиться, що взявшись до пера, зорієнтувавши себе на слова-діло, Коцюбинський завдяки оригінальній авторській стильовій манері алегоричності /інакомовлення/, основні ознаки якої актуалізуються в алегорично-метафорично-символічному мовленні, навдивовижу витончено зашифрував свої потаємні прагнення, об'єднавши образ автора в двох іпостасях - "народного вчителя" і "сільського доктора". На основі символічної художньо-образної конкретизації цілком умотивовано можна трансформувати: "вчитель народу" і "доктор соціології". Зразки такого мовлення розгорнуто вже в першому абзаці першого прозового твору "Андрій Соловійко, або вченіє світ, а невченіє тьма"... Тут з погляду синекдохальності до речним і вмотивованим буде синонімізувати внутрішню форму топоніма Босівка з топонімом Україна. Отже, в контексті твору і творчості перед нами - "знайомий незнайомиць".

Виявлені на підтекстовому алегорично-метафорично-символічному рівні багаточисленні єдиноспрямовані асоціативно-сміслові зв'язки між різнооб'ємними і різнодистантними контекстами, в центрі яких багатоголосе лірично-філософське авторське "Я", засвідчують досить суттєвий для творчої лабораторії письменника принцип відлуння, який підтверджує думку про необхідність сприймати всі твори Коцюбинського з позицій цілісності. Найопукліше це увиразнюється в річичі дистантних асоціативно-сміслових зв'язків між опорними, повторюваними словами-символами, а також новели "Intermezzo" з іншими творами. Прочитана і освоєна з позицій письменни-

кової творчості в цілому, вона сприймається як максималь-но сконденсований алегорично-метафорично-символічний материк, який притягує до себе художньо-образний зміст попередніх і наступних творів, як центральний /командний/ цілісний вислів, побудований, як і вся творчість, за принципом періодичного мовлення. Особливо помітним є асоціативно-смысловий дотик новели до етюдів "Хмари", "Утома", "Самотній", "Сон", об'єднаних заголовком - онімом "З глибини".

Прокладаючи від твору до твору "біласті дороги", Коцюбинський використовує на підтекстовому рівні естетично вагомий і вмотивований белетристичний сюжет, беручи його, так би мовити, за пакувальний матеріал для найпотаємніших своїх прагнень і почувань. Ось чому згідно з вимогами белетристичного жанру він уявно побував і на засланні, і в камері смертника, навчився перевтілюватися, "влязати в шкуру" своїх героїв, долучаючи до цього власний голос і оцінку.

З позицій цілісного сприймання творчої спадщини письменника в роботі стверджується, що свій стиль Коцюбинський започаткував ще в перших своїх творах, зокрема в казочках та оповіданні "Андрій Соловійко, або вченіє світ, а невченіє тьма". Дотик до них з погляду алегоричності й символіки дає віддуння в інших творах та всій літературній спадщині письменника і засвідчує його потяг до мовленнєвого артистизму. Тому справедливо і їх взяти до розгляду в прозовій спадщині Коцюбинського. В спектрі алегоричності перші дві казочки особливо виразно супряжені з низкою ключових для всієї творчості висловів у творі "Андрій Соловійко, або вченіє світ, а невченіє тьма", який за життя автора не мав публікації, і як доводиться в роботі, не лише через художню недосконалість, діалектні чи просторічні слова. Прочитання його з нових позицій відкрило: це твір програмний. Багато думок із нього, в тім числі і таких, як палка любов до України, бажання присвятити себе її національно-культурному відродженню, працювати на просвіту народу і піднесення його національної свідомості, не лише віддунилося, а й набуло розвитку в усій подальшій творчості письменника.

Окремо розглянуто проблему періодів у творчості Коцю-

бняського. Виявлено, що поділ творчості М.М.Коцюбинського на два періоди не викликає сумніву. При цьому, спираючись на ключові алегорично-метафорично-символічні слова, висловлювання й контекст, автор роботи доводить, що перший період завершується етюдом "Цвіт яблуні" із вказівкою на жанр усіх творів, написаних до етюда /оповідання, повість, казка, картина із щоденника, акварель, образок/. Другий починається з наймасштабнішого твору "Fata morgana", який, як і подальші речі, не має авторської вказівки на жанр. А підзаголовок "З сільських настроїв" виразно зіставляється з передостаннім абзацом етюда "Цвіт яблуні": "Я дивлюсь на се воскове тіло, і дивний настрій охоплює мене". В наступному абзаці словосполучення "дивний настрій" доповнюється і конкретизується словосполученням "мій давний настрій". Як показує текст і підтекст повісті "Fata morgana", саме з настроїв "Цвіту яблуні" автор починає не лише досліджувати, пізнавати, а й формувати сільські настрої на ниві життя. Висловлюється думка й про те, що і другий період творчості засвідчений вододелом на рівні "Intermezzo". Звідси випливає, що другу частину твору "Fata morgana" треба читати за часом її надрукування в ІРІО році, а не відразу після першої частини, яка вийшла друком ще І903 року. Важливо зіставити в цьому, так би мовити, третьому періоді наймасштабніші після "Земля" слова - символи: "сонце" - "бог-сонце" - "сонце як капітан".

В художньо-образному втіленні свого естетичного ідеалу М.Коцюбинський спирався на поезику Т.Г.Шевченка, про що засвідчують істотні і об'ємні ремінісценції до Шевченкового художнього світу, теж величезною мірою алегорично-символічного. Зокрема, можна думати, що в синонімічній тріаді "Хмара" - "ті діти землі і сонця" - "душа поета" свою душу і свій естетичний ідеал М.Коцюбинський єднає з Шевченковим. Так само, напевне, єднається метафорично-символічний образ "темна комора" в Шевченковій поезії з образом "ієрогліфів" у творі Коцюбинського "Сон" "та тьма невідомого" з твору "Intermezzo". Співзвучність помітна і в алегорично-метафорично-символічному описі

села Босівки. Визискувана гнобителями не лише матеріально, а й духовно, мала Босівка у Коцюбинського - це Україна, як і в Шевченка "вся країна" - теж Україна. Вони "повиті красою", але мусять вмиватися гіркими сльозами.

За результатами дослідження всього спектру засобів метафоризації сформульовано висновки, які складають значення і новизну даної роботи:

- метафорична система в творчості Коцюбинського дуже розгалужена. З контексті творів письменника є і власне метафори з усіма різновидами тропів /метонімією, синекдохою/, і символи, і алегорія /інакомовлення/;

- до сфери метафоризації та інакомовлення письменник широко залучає слова на позначення явищ природи, предметів повсякденного життя, побуту, багатоманіття кольорів. Багато з них він виводить на орбіту символіки;

- характерними в стильовому спектрі автора є персоналізовані образи, в яких світ природи взаємодіє з людиною, входить у сферу людських почуттів;

- метафоричні образи реалізуються в двочленних і тричленних структурах, однак часто межі метафоричного контексту поширюються у складі багатокомпонентних конструкцій, абзаців, розділів і цілих творів /"Цвіт яблуні", "З глибини", "Intermezzo", "Сон", "На острові" тощо/, які на основі алегоричності сюжетотворення можна сприймати як розгорнуту метафору;

- винятково суттєву групу в спектрі метафоричності становлять ключові слова - символи, які, характеризуючись підвищеною повторюваністю і семантичною активністю, очолюють тематичні лінії творчості письменника, дозволяють поглянути на весь спектр метафоризованих конструкцій як на одне масштабне складне синтаксичне ціле, побудоване значною мірою за законами періодичного мовлення;

- асоціативно-сміслові зв'язки між різнооб'ємними і різнодистантними контекстами підтверджують думку про необхідність сприймати всі твори Коцюбинського з позицій цілісності;

- в оригінальній авторській стильовій манері алегоричності Коцюбинський органічно поєднав поверхневий беле-

тристичний зміст у межах кожного твору /крім етюдів/ з глибинним, підтекстовим змістом на рівні контексту всієї творчої спадщини, виявив потяг до мовленнєвого артистизму;

- в аспекті духовного сходження автора можна виділити два періоди. Перший завершується етюдом "Цвіт ялуні", другий починається твором "*Fata morgana*". Другий період засвідчений і вододілом на рівні "*Intermezzo*";

- Свій стиль Коцюбинський започаткував ще в перших своїх творах, зокрема в казочках та оповіданні "Андрій Соловійко, або вченіє світ, а невченіє тьма";

- в художньо-образному втіленні свого естетичного ідеалу М.Коцюбинський спирався на поезику Т.Г.Шевченка.

Основні положення дисертації викладено у публікаціях:

1. Метафора як виразник стилю письменника // Про шляхи виховання читачевої майстерності. Методичні вказівки до курсів з укр. та рос. літератур. - Одеса, 1989. - С. 49-57.
2. Семантичні і функціональні особливості різноструктурної метафори М.Коцюбинського // Вопросы филологии: Сб. науч. трудов. - Измаил, 1993. - С. 32-37.
3. Генітивні метафори в творчості М.Коцюбинського // Вопросы филологии: Сб. науч. трудов. - Измаил, 1994. - С. 14-16.

M. L. S.

Matveeva T.P. Metaphor as an expressive means of the style of Kotsyubynsky M.M. The dissertation presented for the degree of master of Philology in specialized field 10.02.01 - the Ukrainian language Odessa State University named after Metchnikov I.I., Odessa, 1996.

The dissertation presented for the defence is the first scientific attempt in the investigation of Kotsyubynsky's style based on the metaphoric and systemic image-fiction concretisation.

Metaphoric system of the writer is analysed in complexity and with consideration of chronologic and consistent principles. The metaphor is investigated both as to its semantics and peculiarities of functioning, associative relation and structural organisation of the texts and from the view point of dialectic creation of the writer's style.

Матвеева Т.П. Метафора как выразитель стиля М.М. Коцюбинского. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 - украинский язык, Одесский государственный университет им. И.И. Мечникова, Одесса, 1996.

Защищается рукопись, которая является первой попыткой научного исследования стиля М.М. Коцюбинского на основе метафорической и системной художественно-образной конкретизации. В работе с учетом принципа хронологизма и последовательности проведен комплексный и целостный анализ метафорической системы писателя. Метафора исследована как с точки зрения ее семантики и особенностей функционирования, ассоциативных связей и структурной организации текстов, так и с позиции диалектики становления стиля писателя.

Ключові слова: метафора, стиль, підлісний аналіз, образ автора, Коцюбинський.

Підписано до друку 22.11.96г. Формат 60x84/16.
Ум. друк. арк. 1.0. Обл.-вид. арк. 1.0.
Тираж 100. Зам. 112.

Відділ оперативної поліграфії
Центру "Міжнародна освіта"
тел. 227-12-75, 227-37-86

365192

AB 36.594

AB 36.691